

О. І. ІЛЯШ,
доктор економічних наук,
професор кафедри теоретичної та прикладної економіки,
НТУУ "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського"
К. В. БЕЗВЕРХИЙ,
кандидат економічних наук,
докторант кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана"

Наукові положення та базові академічні технології навчального процесу в контексті формування нової системи якості освіти в Україні

У статті розглянуто понятійний апарат та базові академічні технології навчального процесу у контексті розвитку системи якості освіти: сутність, функціональні складові та основні технології і навчального процесу. Проаналізовано схему та основні функції процесу навчання, права та обов'язки головних учасників навчально-виховного процесу. Отриманий результат буде корисним для державних органів, професорсько-викладацького складу навчальних закладів та всіх інших зацікавлених осіб, що займаються розвитком сучасної освіти в Україні.

Ключові слова: *освіта, якість освіти, процес навчання, навчальний процес, навчально-виховний процес, вищий навчальний заклад, функція навчального процесу.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Функціонування та розвиток ринкового простору висуває перед сучасною системою якості освіти нові вимоги щодо підготовки висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця, здатного до самовдосконалення впродовж усього життя відповідно до стандартів європейського та світового ринків праці. Кінцевим результатом системи якості освіти має бути формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, для якої професійні знання, уміння, навички та їх постійне оновлення становлять основу самореалізації. Це обумовлює зміст і завдання системи якості освіти згідно з Концепцією розвитку освіти на 2015–2025 рр. [1], проект якої запропоновано Міністерством освіти та науки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами, пов'язаними з розвитком системи якості освіти, у різні часи займалися такі вітчизняні вчені-економісти як В. Биков, К. Біницька, С. Грицуленко, І. Грищенко, В. Кремень, М. Левочко, Л. Максимчук, В. Пархоменко, М. Скрипник, Г. Товканець, Г. Черушева та ін. Але базові академічні положення, які закладають теоретико-методологічну основу реалізації концепції розвитку освіти в Україні, на сьогодні все ще залишаються актуальними і потребують подальших наукових гіпотез щодо формування нової системи якості освіти, що обумовлює важливість проведення поглиблених досліджень та науково-практичних дискусій.

Метою дослідження є розроблення наукових положень та базових академічних технологій навчального процесу як підґрунтя для формування нової системи якості освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новий етап розвитку освіти в Україні повинен мати належне наукове обґрунтування. За роки незалежності для найбільшої гуманітарної сфери, якою є освіта, всупереч кризовим явищам удалося закласти основи теоретико-методологічного та науково-методичного супроводу [2, с. 5]. Водночас вивчення проблем розвитку та удосконалення навчально-виховного процесу передбачає розмежування категорійного апарату. Так, процес навчання істотно відрізняється від навчального процесу, який охоплює всі компоненти навчання:

викладача, використовувати ним засоби і методи навчання, студента, який працює під керівництвом викладача та самостійно вдома, технічне забезпечення навчального процесу.

Процес навчання – це сукупність послідовних і взаємопов’язаних дій, спрямованих на забезпечення свідомого і міцного засвоєння студентом системи наукових знань, умінь і навичок, формування вміння використовувати їх у житті, на розвиток самостійності мислення, спостережливості та інших пізнавальних здібностей студента, оволодіння студентом елементами культури розумової праці і формування основ його світогляду [3, с. 156].

Навчальний процес – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньо-кваліфікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти, яка базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських та релігійних організацій. Сьогодні організація навчального процесу у вищих навчальних закладах (ВНЗ) здійснюється на основі державних нормативних документів, що регламентують навчально-виховний процес: Закону України “Про освіту” [4], Закону України “Про вищу освіту” [5], Наказу Міністерства освіти України № 161 від 02.03.1993 р. “Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” [6], Положення “Про кредитно-модульну систему організації навчального процесу у ВНЗ” (втратило чинність) [7]; мова навчання визначається Законом України “Про засади державної мовної політики” [8] та ін.

В цілому, наукова та педагогічна діяльність науково-педагогічних працівників, а також осіб, що навчаються у ВНЗ III і IV рівнів акредитації, регулюється Законом України “Про вищу освіту”. Згідно з ним учасниками навчально-виховного процесу у ВНЗ є:

- педагогічні і науково-педагогічні працівники;
- працівники ВНЗ (категорійні спеціалісти, старші лаборанти, завідувачі навчальних лабораторій, методисти та інші); особи, які навчаються у ВНЗ: студенти (слухачі), курсанти, екстерни, асистенти-стажисти, інтерни, клінічні ординатори, здобувачі, аспіранти (ад’юнкти) та докторанти.

Науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у ВНЗ III та IV рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю, а також можуть обіймати такі посади: асистент; викладач; старший викладач; директор бібліотеки; науковий працівник бібліотеки; доцент; професор; завідувач кафедри; декан; проректор; ректор.

Студент (слухач) – особа, яка в установленому порядку зарахована до ВНЗ і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів. Курсант – особа, яка в установленому порядку зарахована до військового ВНЗ і навчається з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Екстерн – особа, яка в установленому порядку зарахована до ВНЗ, має відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень і навчається за екстернатною формою навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Асистент-стажист – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в асистентурі – стажуванні ВНЗ мистецького профілю з метою удосконалення творчої майстерності.

Інтерн – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста медичного або фармацевтичного спрямування, навчається з метою отримання кваліфікації лікаря або провізора певної спеціальності відповідно до переліку лікарських або провізорських посад.

Клінічний ординатор – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста або магістра медичного спрямування та кваліфікацію лікаря певної спеціальності відповідно до переліку лікарських посад, навчається з метою поглиблення професійних знань, підвищення рівня умінь та навичок лікаря-спеціаліста.

Здобувач – особа, яка прикріплена до аспірантури або докторантури ВНЗ або наукової установи і готує дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук без навчання в аспірантурі, або особа, яка має науковий ступінь кандидата наук і готує дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук без перебування в докторантурі.

Аспірант (ад’юнкт) – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в аспірантурі (ад’юнктурі) ВНЗ або наукової установи для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Докторант – особа, яка має науковий ступінь кандидата наук і зарахована до докторантури для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Навчальний процес організовується з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін в соціально-культурній і технічній сфері, в системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки.

Методологічною основою процесу навчання є наукова теорія пізнання, яка вивчає природу наукового пізнання і його можливості, головні закономірності пізнавального процесу, форми й методи пізнання людиною навколишньої дійсності, умови істинності пізнання; відповідно, навчання як один із видів людської діяльності складається з двох взаємопов’язаних процесів – викладання і учіння (рис. 1).

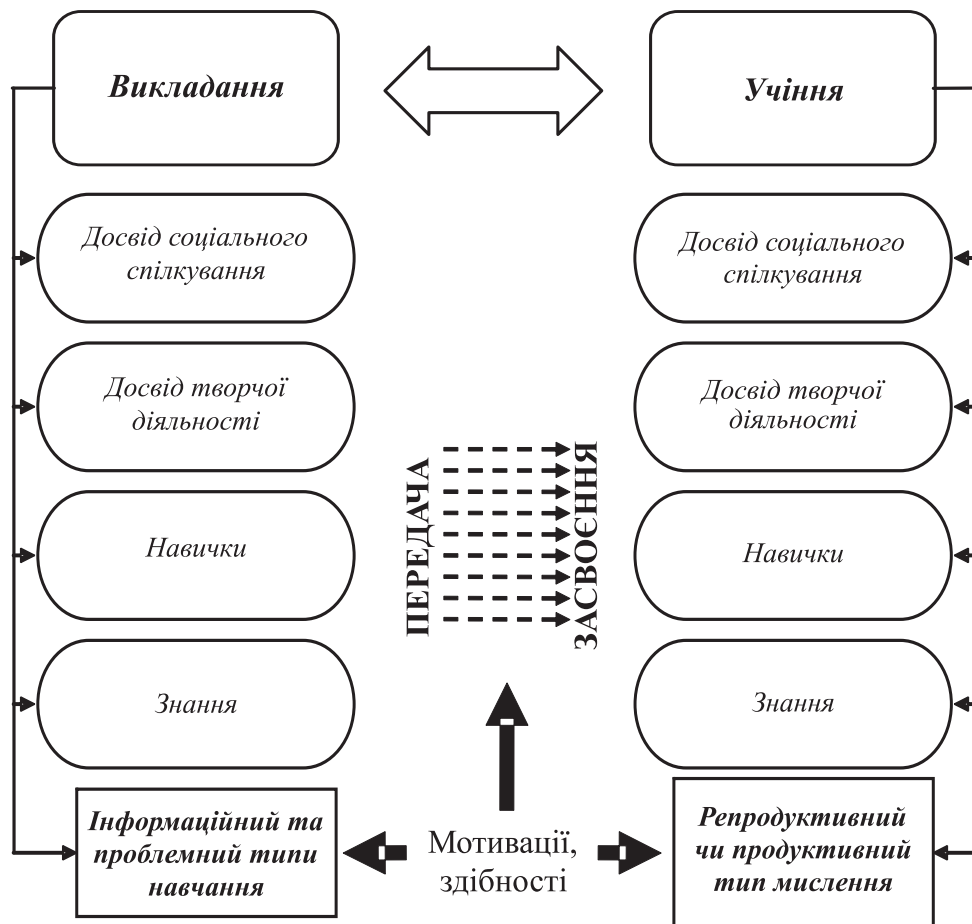

Рис. 1. Базові академічні технології взаємопов’язаних процесів навчання

Джерело: побудовано авторами

Викладання характеризує діяльність викладача у процесі навчання, яка полягає в постановці пізнавального завдання, повідомленні нових знань, організації спостережень, семінарських і практичних занять, у перевірці якості знань, умінь та навичок. Водночас учіння являє собою цілеспрямований процес засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, а у широкому сенсі – оволодіння соціальним досвідом з метою його використання в практичному житті.

Таким чином, навчальний процес як складова частина загального виховання всебічно розвиненої сучасної особистості повинен забезпечити виконання пізнавального завдання реалізацією трьох функцій, основними з яких є освітня, виховна і розвиваюча (рис. 2).

Рис. 2. Функції навчального процесу в системі якості освіти

Джерело: побудовано авторами

Освітня функція навчального процесу повинна забезпечити:

- а) повноту знань, яка визначається засвоєнням передбачених навчальною програмою відомостей з кожної навчальної дисципліни, необхідних для розуміння основних ідей, істотних причинно-наслідкових зв'язків;
- б) системність знань, їх упорядкованість, щоб будь-яке знання базувалося на попередньому знанні і заклало основу для наступного знання;
- в) усвідомленість знань, що полягає в розумінні зв'язків між ними, прагненні самостійно поповнювати їх;
- г) дієвість знань, що передбачає вміння оперувати ними, швидко знаходити варіативні способи застосування їх із зміною ситуації.

Виховна функція виступає об'єктивною закономірністю, важливою функцією викладача, який виховує підрастаюче покоління насамперед у процесі навчання. Процес навчання має сприяти формуванню наукового світогляду на основі засвоєння системи наукових знань про природу, суспільство і людину, вихованню відповідного ставлення до життя і до самих себе.

Розвиваюча функція навчального процесу сприяє розвитку мислення, формування волі, емоційно-почуттєвої сфери, навчальних інтересів, мотивів і здібностей.

Додамо також, що реалізація освітньої, виховної та розвиваючої функцій навчального процесу залежить від таких чинників:

- використання змісту навчального матеріалу;
- вибору форм, методів та прийомів навчання. Для реалізації освітньої функції обирають форми і методи навчання, які заохочують студентів до самостійного здобування знань, умінь та навичок (опрацювання додаткової літератури, спостереження, написання рефератів та ін.) [1, с. 104].

Варто зауважити, що розглянуті функції навчального процесу тісно взаємопов'язані, і реалізація однієї з них зумовлює реалізацію певних аспектів іншої; вони реалізуються на практиці:

- по-перше – системою навчання, яка передбачає завдання освіти, виховання і розвитку студентів;
- по-друге – різноманітністю методів, форм і засобів навчання;
- по-третє – в процесі контролю і самоконтролю навчання і при аналізі його результатів, причому одночасно оцінюється якість реалізації всіх функцій, а не однієї з них.

Сукупність цих вимог при побудові процесу навчання підносить його на якісно новий рівень, що забезпечує комплексну реалізацію завдань формування нової системи якості освіти в методиці викладання дисциплін.

Характеризуючи процес навчання як сукупність послідовних і взаємопов'язаних дій, зазначимо, що він складається з цільової, стимулюючо-мотиваційної, змістової, операційно-дійової, емоційно-вольової, контрольної-регулюючої, оціночно-результативної компонент, зміст яких полягає у наступному:

Цільова компонента забезпечує усвідомлення і передачу мети викладання кожного предмета, його конкретних розділів і тем. Це усвідомлення залежить від попереднього матеріалу, рівня освіченості та вихованості, а головне – від цілеспрямованості викладача, його вміння поставити і роз'яснити завдання.

Стимулюючо-мотиваційна компонента виступає продовженням цільової, але тільки за усвідомлення студентами їх власного стимулу до навчання. Повноцінний стимул можливий за усвідомлення реальної значущості знань, тому роз'яснення мети, поглиблення мотивації є передумовою позитивного ставлення студента до навчального предмета. Важливо, щоб викладач свідомо управляв мотиваційною стороною навчальної діяльності студентів, їх інтересами і потребами, формував їх позитивне ставлення до навчання.

Змістова компонента визначає необхідність ретельного обмірковування студентом змісту навчального матеріалу, засвоєння певного обсягу теоретичних знань, визначення умінь та навичок, які необхідно сформувати у процесі вивчення нового матеріалу при підготовці до заняття.

Операційно-дійова (методична) компонента охоплює всі методи навчання та їх складові – прийомы, якими оперує кожен викладач у процесі своєї діяльності, форми організації навчання. Загалом вона передбачає таку послідовність інтелектуальних операцій: сприймання; осмислення; узагальнення; систематизація; закріплення; застосування на практиці.

Емоційно-вольова компонента виявляється через напруження волі у процесі пізнавальної діяльності. Воля, емоційні процеси інтенсифікують пізнавальну діяльність. Важливими є позитивні емоції, які створюють атмосферу співробітництва, поліпшують умови самостійної навчальної роботи, викликають бажання вчитися.

Контрольно-регулююча компонента включає методи контролю, самоконтролю і взаємоконтролю, якими користується викладач паралельно з викладанням нового матеріалу. Функція контролю здійснюється на всіх етапах навчального процесу, є безперервною і не повинна обмежуватись лише констатацією досягнутого.

Оціночно-результативна компонента передбачає оцінювання якості знань як педагогами, так і самими студентами; вона виступає ефективним чинником забезпечення об'єктивності, послідовності, взаємної узгодженості результатів оцінювання.

Таким чином, усі компоненти навчального процесу необхідно розглядати в законодавчому взаємозв'язку, тоді як його мета і зміст вимагають певних методів, засобів та форм стимулювання і організації навчання, в процесі якого необхідні поточний контроль і регулювання. В сукупності всі компоненти забезпечують певний результат навчального процесу [3, с. 107].

Співробітники ВНЗ повинні керуватися базовими етичними принципами (чесність; об'єктивність та неупередженість при прийнятті рішень; справедливість; коректність; відповідальність; конфіденційність; професійність; захист інтересів ВНЗ під час виконання службових обов'язків та ін.). Учасники навчального процесу у ВНЗ мають визначені на законодавчому рівні права та обов'язки (рис. 3).

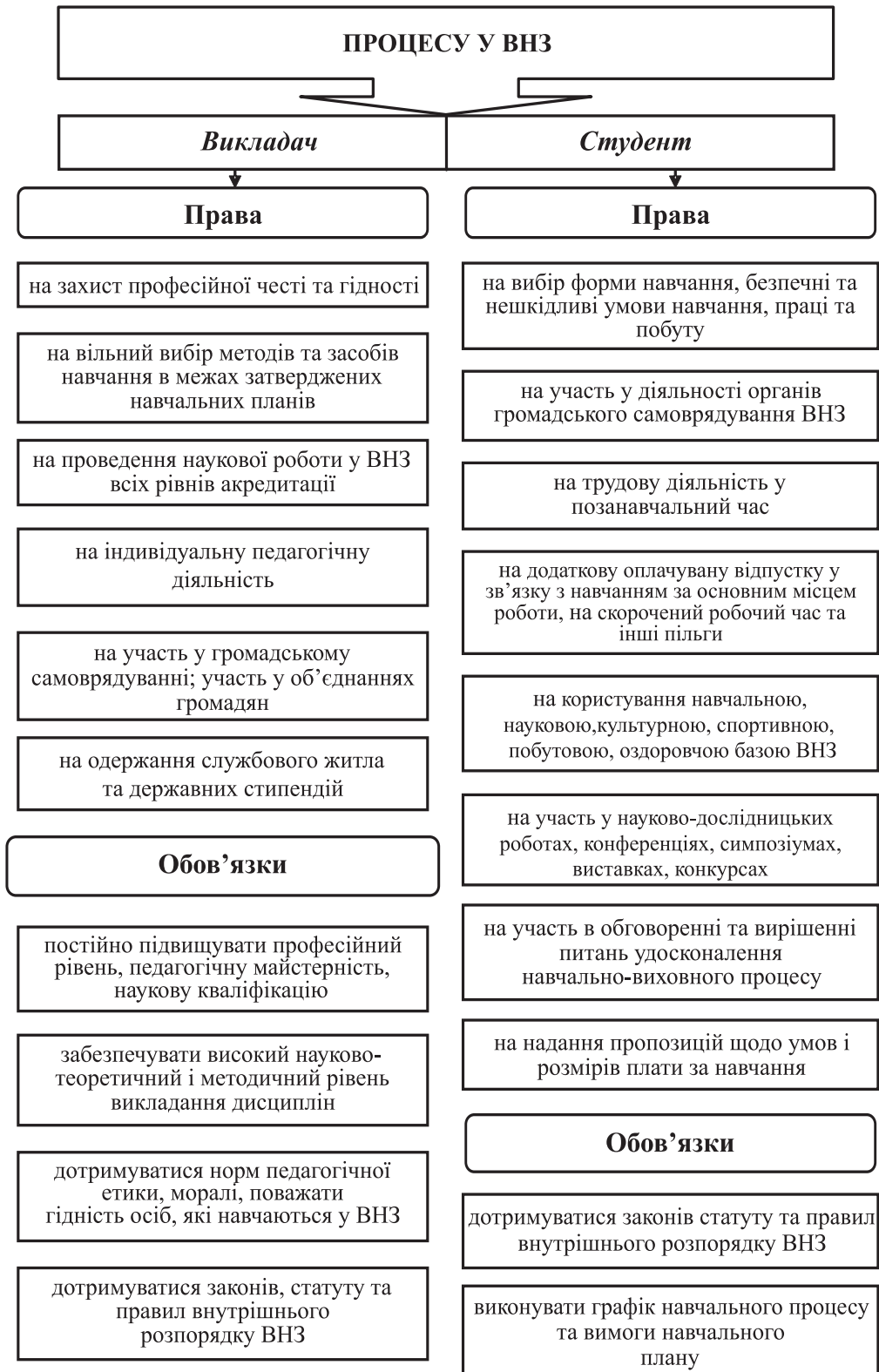

Рис. 3. Сукупність прав та обов'язків головних учасників навчального процесу у ВНЗ

Джерело: побудовано авторами

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сьогодні в усіх розвинених країнах світу наголос у процесі реформування системи освіти переноситься на навчання вмінню самостійно здобувати потрібну інформацію, виділяти проблеми і знаходити шляхи їх раціонального вирішення, критично аналізувати набуті знання і застосовувати їх для розв'язання нових завдань. Саме тому одним із ключових напрямів реалізації завдань формування нової системи освіти є підвищення якості навчання через впровадження в навчальний процес новітніх освітніх технологій та розвиток педагогічної майстерності.

Викладені наукові положення щодо базових академічних технологій навчального процесу свідчать про необхідність його організації з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтації на формування освіченої, гармонійно розвинутої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін в соціально-культурній і технічній сфері, в системах управління та організації праці. Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на комплексну реалізацію завдань покращення якості освіти в методиці викладання дисциплін та систематизацію вимог при побудові процесу навчання, що дозволить сформуванню якісно нового рівня педагогічних компетенцій та усвідомити необхідність особистісно-орієнтованої освіти, в якій учень дійсно є центральною фігурою навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797>.
2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 448 с.
3. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті / Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 143 с.
4. Закон України “Про освіту” від 23.05.1991 № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print1436470995698573>.
5. Закон України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1454437206566826>.
6. Наказ Міністерства освіти № 161 від 02.03.1993 р. “Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93/print1454504925924827>.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України № 774 від 30 грудня 2005 року “Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3177.
8. Закон України “Про засади державної мовної політики” від 03.07.2012 р. № 5029-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/print1447496000227706>.

О. И. ИЛЯШ,

доктор экономических наук,
профессор кафедры теоретической и прикладной экономики,
НТУУ «Киевский политехнический институт
имени Игоря Сикорского»

К. В. БЕЗВЕРХИЙ,

кандидат экономических наук,
докторант кафедры учета предпринимательской деятельности,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана»

Научные положения и базовые академические технологии учебного процесса в контексте формирования новой системы качества образования в Украине

В статье рассмотрены понятийный аппарат и базовые академические технологии процесса обучения в контексте реализации концепции развития экономического образования: сущность, функциональные составляющие и основные технологии и учебного процесса. Проанализированы схема и основные функции процесса обучения, права и обязанности главных участников учебно-воспитательного процесса. Полученный результат будет полезен для государственных органов, профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений и всех других заинтересованных лиц, занимающихся развитием современного образования в Украине.

Ключевые слова: образование, процесс обучения, учебный процесс, учебно-воспитательный процесс, высшее учебное заведение, функция учебного процесса.

O. I. ILYASH

*Dr. of Economics, Professor of
Professor of Department
for Theoretical and Applied Economy,
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”*

K. V. BEZVERKHIY,

*PhD (Economics), Doctoral Student,
Business Accounting Department,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

Developing New System for Education Quality in Ukraine: Theoretical Framework and Basic Academic Technologies for Learning Process

Labor market poses a set of requirements to the education quality system: to train competent and competitive professionals capable for self-development and life-long learning. The ultimate goal of the education quality system is to train a personality, for whom professional knowledge, skills and their constant updating will be the basis for self-development. It determines objectives of the education quality system, as fixed in the Guidelines for Development of Economic Education in Ukraine for 2015–2025, which draft is made by the Ukrainian Ministry of Education and Science.

The purpose of the study is to develop theoretical framework and basic academic technologies for learning process, laying ground for the new system of education quality in Ukraine.

Essential meaning of the terms of “learning process” and “training process” is defined, with highlighting the difference between them. Participants of training process, organization of training process, components of leaning process, socially significant functions of training

process, basic academic technologies of the learning processes, ethical principles of HEE staff and legally fixed rights and duties of training process participants are analyzed. Results of the study can be useful for public administration offices, HEE teaching staff and other entities concerned with development of education in Ukraine.

Keywords: *education, learning, learning process, educational process, higher education institution, the function of the educational process.*

Посилання на статтю:

Ляш О. І. Наукові положення та базові академічні технології навчального процесу в контексті формування нової системи якості освіти в Україні / О. І. Ляш, К. В. Безверхий // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць. – 2016. – № 3. – С. 114-122.